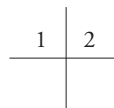

Tři dobré rehabilitace poválečné architektury

Rostislav ŠVÁCHA

Česká památková péče kdysi předstihla sousední země svým zájmem o architekturu 20. století. Pokud vím, první stavby z údobí moderny a kubismu získaly státní památkovou ochranu v druhé polovině 50. let 20. století. V dalším desetiletí je následovaly první budovy funkcionalistické. Teoretickými problémy prohlašování relativně mladých staveb za kulturní památky i praktickými otázkami jejich ochrany se v roce 1970 zabývala známá brněnská konference na toto téma, brzy poté proběhla podobná akce v Praze.¹

Předmětem péče českých památkových institucí se ovšem tehdy téměř výhradně stávala architektura z prvních čtyř desetiletí 20. století, z éry, jejíž historickou uzavřenost a narůstající časový odstup pocítovaly jako dostatečné jak odborníci, tak i část laické veřejnosti. Co se týče staveb vzniklých po roce 1945, do přelomového roku 1989 obdržel statut chráněné památky jen zanedbatelný počet z nich. Pokud je mi známo, šlo o koldům v Litvínově, Bruselskou restauraci, Fragnerovu dostavbu Karolína a dům ČKD na Můstku. Nakrátko se stalo památkou také dnešní Kongresové centrum na Pankráci. Po sametové revoluci, kdy i éru let 1945–1989 začínáme vnímat jako historicky uzavřené období a rovněž její časový odstup od dneška se zvětšuje, se soubor chráněných budov z poválečné doby začal rozšiřovat. Ocitla se v něm řada vynikajících architektonických výkonů – od reprezentativních příkladů *sorely* až po televizní věž na Ještědu od Karla Hubáčka a dostavbu parlamentu v Praze od týmu Karla Pragera. Odpovídá to praxi ve vyspělých evropských zemích, o níž stručně informuje nedávno vydaná kniha filozofa Tomáše Hájka *Zánik a vznik památkových péčí*.²

Rozšíření zájmu české památkové péče i na hodnotné stavby poválečné éry s sebou nicméně přináší také některé problémy. Dva z nich pokládám za nejtěživější. Předně si myslím, že soubor chráněných poválečných děl, přestože již není tak malý jako před patnácti roky, nedosáhl zatím stavu, jaký by reprezentoval českou architektonickou tvorbu let 1945–1989

Obr. 1. Praha, Petřiny, Karel Prager, budova Ústavu makromolekulární chemie AV ČR (1959–1964). Stav po opravě v roce 2003. (Foto Rostislav Švácha)

Obr. 2. Praha, Petřiny, Karel Prager, budova Ústavu makromolekulární chemie AV ČR (1959–1964). Stav v roce 1998. (Foto Rostislav Švácha)

1 *Ochrana památek moderní architektury*. Sborník referátů přednesených na celostátní vědecké konferenci v Brně, březen 1970, Brno 1972; *Staletá Praha VII, 1975* (ed. Zdislav BUŘIVAL), Praha 1975.

2 Tomáš HÁJEK: *Zánik a vznik památkových péčí. Filozofie památkové péče*, Praha 2005, s. 111–123.

v potřebné míře. Řada neobyčejně důležitých staveb, hodnotných urbanistických útvarů, případně i cenných interiérů dosud za památky prohlášena nebyla. Ohrožují je proto špatné rekonstrukce, ba i demolice, kterým by snad statut památkově chráněné stavby mohl zabránit. V Praze jsme se takto připravili o všechny veřejně přístupné prostory v takzvaném bruselském stylu. S nepatrnými výjimkami ztratily v posledních patnácti letech svou památkovou hodnotu i všechny stavby se skleněnými pláštěmi pocházející z doby po roce 1956.³ V tuto chvíli hrozí zánik významnému příkladu české architektury 70. let, obchodnímu centru Ještěd v Liberci (1968–1979) od Miroslava Masáka a Karla Hubáčka.⁴

Druhý problém ochrany poválečných staveb se týká jejich údržby a oprav. Není nový, setkali jsme se s ním mnohokrát při rehabilitaci památek z první poloviny 20. století, ale při péči o novější architekturu se jeví jako akutnější. Plodí ho jedinečnost technologií, které architekti v období 1945–1989 často používali. Vyrobit znovu úplně stejné prvky – například rámy a výplně skleněných pláštů – je nemožné, protože původní výrobní provozy zanikly a vzpírají se tomu i dnešní tepelné a hygienické normy. Přesná imitace těchto prvků technologiemi dnešní doby se jeví jako příliš nákladná, nezaplacitelná. Jejich přibližné napodobení dostupnými lacinějšími technickými a výrobními postupy nedopadá dobře, protože se tak u stavby mění její výraz.

Na třech příkladech rehabilitací cenných budov z 60.–80. let 20. století bych nicméně rád ukázal, že situace není bezvýhodná a že máme stále naději uchovat z architektonického fondu tohoto období leccos cenného.

Budova *Ústavu makromolekulární chemie AV ČR* v Praze na Petřinách (1959–1964) od Karla Pragera⁵ patří k nejhodnotnějším ukázkám české architektury z doby, kdy naše tvorba opustila historismus *sorely* a navázala kontakt s aktuálním děním v západních zemích. Památková hodnota budovy má i důležitý kulturní rozměr, protože investora personálně zastupoval světoznámý vynálezce Otto Wichterle, tehdejší ředitel této akademické instituce. V duchu vývoje západoevropských architektonických směrů v 50. a 60. letech 20. století opatřil Prager fasády obou křídel své stavby závěsnými skleněnými pláštěmi, pro jejichž kovové rámy i výplně z různých druhů skla vyhledal s Wichterlovou pomocí domácí kovovýrobní a sklárny. Architektova schopnost navrhnout tyto prvky bez kopírování západních patentů a jejich výroba svépomocí, téměř na koleně, vtiskly Makromolekulárnímu ústavu i jiným Pragerovým stavbám ze 60. let osobitý a nenapodobitelný výraz, kterým se liší od dobové světové architektonické produkce.

Po čtyřiceti letech provozu však závěsné pláště Makromolekulárního ústavu zchátraly a také přestaly vyhovovat dnešním nárokům na zateplení. Zástupci odboru služeb Akademie věd stáli navíc před dilematem, zda vložit peníze do opravy Pragerova díla, anebo do rehabilitace skvělého barokního zámku v Liblicích. Uvažovali proto zpočátku o možnosti, že dají původní plášť sejmut a železobetonový skelet budovy se na okrajích vyzdí, anebo že se plášť nahradí levnější imitací ze dřeva. Tomuto záměru se naštěstí postavil do cesty odpor tehdy ještě žijícího autora, účta k Pragerovu dílu, kterou projevovatel bývalý předseda akademie Jiří Zahradník, jakož i fakt, že v rozhodujícím okamžiku prohlásilo ministerstvo kultury Pragerovu budovu za kulturní památku.

Podle výpočtů odboru služeb AV ČR, které pokládám za věrohodné, by si výroba zavěšeného pláště zcela identického s originálem vyžádala částku, která by desetkrát převýšila náklady na řešení nakonec uskutečněné, a tu Akademie věd k dispozici neměla. Pod dohledem Karla Pragera proto navrhl jeho dlouholetý spolupracovník Ing. Miloslav Pavlík nový plášť.⁶ Podle Pavlíkova projektu byly ze skleněných fasád odstraněny tepelné mosty, plášť proto dnes mnohem lépe chrání vnitřek stavby před zimou i před horkem.⁷ Autor projektu se však úzkostlivě snažil dodržet původní tloušťku všech viditelných kovových profilů, jakož i barevnost a zrcadlivost skleněných výplní, tedy prvků, na nichž u Pragerova díla nejvíce závisí jeho architektonický výraz. Tímto způsobem byl návrh Miloslava Pavlíka v letech 2000–2002 proveden. Domnívám se, že jistá námaha, kterou musíme vynaložit, abychom si vybavili rozdíly mezi původním a dnešním vzhledem stavby, podává důkaz o správnosti uskutečněného pojetí.

Vzdor veškeré snaze o věrnost vůči originálu však oprava ve všem úspěšná nebyla. U nízkého vstupního křídla byly použity příliš zrcadlivé skleněné plochy. Na výplních z neprůhledného zeleného skla se začaly nečekaně objevovat skvrny, jakási narychlo získaná patina, které zřejmě budou důvodem pro výměnu uvedených prvků. Odchylku od původního stavu

	3
	4

Obr. 3. Liberec. Zdeněk Plesník, budova Státního výzkumného ústavu textilního (1967–1976). Stav v roce 1999. (Foto Miloslav Kalík)

Obr. 4. Liberec. Zdeněk Plesník, budova Státního výzkumného ústavu textilního, dnes sídlo Krajského úřadu Libereckého kraje (1967–1976). Stav po opravě v roce 2004. (Foto Aleš Jungmann)

těž nalezneme v obrazi kovové mříže sloužící k uchycení všech skleněných tabulí. V parapetu všech podlaží dnes totiž schází jedna vodorovná lišta.

Podnět k této reduktivní úpravě, podle mého soudu spíše diskutabilní než nesprávné, dal samotný architekt Prager. Měl ji prý v úmyslu již při práci na projektu v letech 1959–1960. Ne našel však tehdy sklárnu, která by dokázala skla vyrobit dostatečně velká, takže se musela sestavovat ze dvou dílů. Bylo by správné, tážal se Prager před rekonstrukcí,⁸ vracet se při opravě stavby, která chtěla manifestovat pokrok vědy a techniky, k technologicky překonanému řešení? Máme kvůli tomu rozřezávat sklo na dva kusy a pak z nich zase pomocí kovového rámu sestavovat jeden kus? Anebo se máme chovat jako dekoratéri a chybějící lištu na sklo lepit?

Jsou to, myslím, otázky, na jaké se těžko odpovídá. Nějakou dobrou odpověď bychom však najít měli, protože se při opravách architektonických památek 20. století často opakují.⁹ V každém případě se domnívám, že předmětem památkové ochrany musí být spíše hmotný výsledek architektonické práce než pouhý jeho záměr, ač už by měl povahu papírového výkresu, nehmotné vidiny nebo stejně nehmotného abstraktního principu (například „forma sleduje funkci“). Lepit však dodatečně na sklo lišty, tomu se opravdu povaha Pragerova díla silně vzpírá.

Rekonstrukce budovy bývalého *Státního výzkumného ústavu textilního v Liberci* pro sídlo Krajského úřadu Libereckého kraje, k níž se přistoupilo v letech 2000–2004, se od opravy makromolekulárního ústavu odlišuje již tím, že v tomto případě nešlo o architekturu památkově chráněnou. Účel rekonstrukce navíc spočíval v zásadní změně funkce stavby. Zlínský architekt Zdeněk Plesník,¹⁰ pamětník slavné baťovské éry ve svém poválečném působišti, ji kdysi (1967–1976) navrhl zčásti pro kanceláře, hlavně však pro laboratorní a dílenské provozy. Nejvyšší liberecká budova tak původně sloužila jako „vertikální hala pro stroje“, tedy jako budova průmyslová, a její změna pro nový účel tak získala charakter konverze či rekonverze.

Projektant této úpravy,¹¹ Ing. Karel Novotný z libereckého ateliéru SIAL, si Plesníkovu díla cenil hlavně jako technického výkonu, při jehož uskutečňování se na přelomu 60. a 70. let využily pokrokové stavitelské postupy. Neviděl však důvod, proč měnit jeho architektonický výraz. Kromě jeho mašinstického zjevu, vyjádřeného hlavně mostním pouzdrem pro vzduchotechniku nad střešní terasou, spočíval vtip Plesníkovy konceptu především v tom, že každé patro v polovině jeho výšky obíhá jakási kordonová římsa a budova pak vypadá, jako by měla dvojnásobný počet podlaží. Tento prvek byl při opravě stavby pečlivě zachován, skleněná okna mezi římsami se však dočkala výměny za kvalitnější. K lepšímu se změnil také vstup do budovy a samozřejmě interiéry. Takto by podle mého soudu měly dopadnout všechny rekonstrukce staveb, které sice nejsou chráněnými památkami, ale tušíme u nich, že vynikají hodnotou, která stojí za zachování. Přístup Karla Novotného a jeho spolupracovníků tuto hodnotu ještě umocnil.

Budova ČKD v Praze na Můstku (1976–1983)¹² od Jana a Aleny Šrámkových sehrála v době svého vzniku roli buřiče proti pokleslé oficiální architektuře Husákova režimu. Nekonformní architektonická mládež ze stavby dychtivě vyčítala narážky na neaktuálnější směry tehdejšího Západu, milovníci památek u ní oceňovali soulad s okolním historickým městem. Proto také byla brzy po svém vzniku prohlášena za památku,¹³ což i dnes vyznívá jako rarita a všechny její současnice na tento statut zatím čekají. V 90. letech z budovy vystěhoval své kanceláře původní uživatel, skomíraly v ní restaurační a kavárenské provozy. Velkou otevřenou halu v parteru obsadili čepičáři, veksláci a překupníci drog – obraz podobný tomu, s jakým se dnes setkáváme v jiném významném díle Šrámkových, v odbavovací hale Hlavního nádraží v Praze (1972–1979).

Úprava domu ČKD proto vyznívá kulturně již proto, že se jeho provoz znovu dostal na vyšší úroveň a pokleslé činnosti z něho byly vytlačeny. Nový majitel – firma New Yorker – zrušil jedno kancelářské patro, tři spodní podlaží obsadila jeho prodejna módního textilu. Také vrchní část budovy, doposud nezprovozněná, se uvnitř změní, neboť dnešní vzduchotechnika již nepotřebuje tolik místa jako v 80. letech. Díky tomu se uvolnil prostor pod válcovou klenbou za velkými hodinami. Nejdůležitější úprava domu však spočívala v přemístění eskalátorů metra z prostředku otevřené přízemní haly do prostorů při Provaznické ulici a ve vložení dalších pohyblivých schodišť do prodejních místností.

Nový majitel projevil velkou míru kulturnosti také tím, že projektem rekonstrukce, usku-

3 Rostislav ŠVÁCHA: *Přežije „brusel“? K ochraně památek architektury padesátých a šedesátých let*, in: Nada GORYCZKOVÁ (ed.): *Péče o památky moderní architektury*. Sborník příspěvků, Ostrava 1999, s. 3–5.

4 Miloš SOLAŘ: *Obchodní dům Ještěd nebouat!*, in: *Architekt LI*, 2005, č. 3, s. 64–65; Rostislav ŠVÁCHA: *Na obranu Ještědu*, in: *Architekt LI*, 2005, č. 4, s. 51. Podle mých informací Ministerstvo kultury ČR dne 3. 8. 2005 rozhodlo o neprohlášení této stavby za památku.

5 Radomíra SEDLÁKOVÁ (ed.): *Karel Prager. Prostor v čase*. Katalog výstavy, Praha 2001.

6 Miloslav PAVLÍK: *Rekonstrukce obvodového a střešního pláště na objektu Ústavu makromolekulární chemie AV ČR v Praze*, in: *Stavba X*, 2003, č. 1, s. 52–56; Rostislav ŠVÁCHA: *Průkopnická rekonstrukce průkopnické stavby*, in: *Stavba X*, 2003, č. 1, s. 50–51.

7 Na zateplení dnes čekají slepé štítové stěny vyššího křídla s laboratořemi. Odbor služeb AV ČR, resp. jeho ředitel Ing. Lubomír Dudek, mě ujistil, že i při této úpravě je počítáno s přesnou imitací reliéfu i mozaikového povrchu těchto stěn.

8 Podle svědectví Ing. Miloslava Pavlíka.

9 Srov. Rostislav ŠVÁCHA: *Obnova Paličkovy vily*, in: *Stavba XI*, 2004, č. 4, s. 24–26.

10 Petr VŠETEČKA (ed.): *3 vily architekta Zdeňka Plesníka*. Katalog výstavy, Praha 2001.

11 Karel NOVOTNÝ: *Obnova objektu SVÚT v Liberci*, in: *Era 21 V*, 2005, č. 1, s. 18–21; Ondřej BUSTA: *Rekonverze budovy SVÚT v Liberci na sídlo Libereckého kraje*, in: *Era 21 V*, 2005, č. 1, s. 22–23.

12 Rostislav ŠVÁCHA: *Jan Šrámek – Alena Šrámková*, in: *Umění XXXIII*, 1985, s. 1–28; Jiří ŠEVČÍK, Soňa RYNDOVÁ: *Alena Šrámková*. Katalog výstavy, Praha 1996.

13 Pokud vím, stalo se tak zásluhou Věry Müllerové.

toři Lukáš Ehl a Tomáš Koumar). O jejím pojetí obnovy kolovaly v pražských památkových úřadech různé zvěsti,¹⁵ které výsledek přesvědčivě vyvrátil. Stavba má podobně zavěšený plášť jako Makromolekulární ústav. Na Můstku se však neskládá jen ze skla a kovu, ale také z tenkých kamenných plátů. Všechny tyto prvky byly při opravě očištěny a osazeny znovu na svá místa, dokonce i s původními nepřesnostmi ve spárování. Výraz stavby se proto nijak nezměnil. Hala v přízemí, na jejímž přímém kontaktu s okolním prostorem Alena Šrámková velmi lpěla, zůstává v teplých měsících otevřená do Václavského náměstí. Design obchodních interiérů od německého autora (Karsten K. Krebs) se neocitá v protikladu vůči stylu budovy a lze ho ostatně vyměnit. U nových prvků – schodištvých zábradlí, rámu, dveří –, které navrhovala Alena Šrámková se svým týmem, pak jejich tvůrci dbali o souznění s tvaroslovím 70. a 80. let, a to až v míře, jaká budoucí historiky architektury asi zmate. Paní architektka mě například bezelstně upozornila na výkladce v přízemí, jejichž rámy se dnes lepí k sobě tmelem, ona však do nich přesto dala vrtat dírky pro falešné šrouby.

Tady si snadno můžeme vzpomenout na argumenty Pragerovy a chopit se této milé drobnůstky jako důkazu proti nim. Zdá se mi téměř jisté, že oprava domu ČKD dopadla ze všech rehabilitačních akcí svého druhu nejlépe a že bychom se jí příště měli držet jako normy a vzoru. Zároveň si však uvědomuji, že při obnově pláště makromolekulárního ústavu stáli Karel Prager a Miloslav Pavlík před úkolem mnohem komplikovanějším, již z toho důvodu, že stavby se skleněným pláštěm podléhají nejnepříjemněji devastačním úpravám, kterým oni zabránili.

Výměna skleněných fasád bez respektování jejich původního výrazu se bohužel po roce 1989 rozšířila jako povodeň. Zničila se tak podstatná část architektonického fondu, který by jistě časem aspiroval na prohlášení za památku. Přístup, jaký v Liberci projevili Karel Novotný k dílu Plesníkovu, to jest přístup, který cítí osobitost opravované budovy, třeba i nechráněné, a nepokládá za rozumné tuto osobitost zničit, má bohužel u nás jen málo analogií. Spíše převládá snaha projektanta prosadit se za každou cenu, vtisknout obnovovanému dílu svou vlastní pečeť.

Stará hodnota se tím zničí, ale nějaká nová, lepší, místo toho nevznikne; jen skleněná banalita bez všech osobitých rysů. Budova Albatrosu na Národní třídě v Praze (1965–1969), původně od týmu Franc – Hanf – Nováček, dnes nevypadá jako vynikající architektura z druhé poloviny 60. let, nýbrž právě jako průměrná skleněná krabice z dnešní doby. Totéž platí o Plesníkově domě družstva Fotogramia ve Zlíně (1956–1962), o paláci Kovo v Praze-Holešovicích (1974–1977) kdysi realizovaném týmem Zdeňka Edela,¹⁶ o dnešní pražské budově Telecomu na Žižkově (1965–1979), jejíž originál navrhl tým Cubr – Hrubý – Pokorný se svými spolupracovníky, a tak bych mohl pokračovat do omrzení. Stavba od autora A se v uvedených případech nezměnila ve stavbu od autora B, jen to A se vytratilo do nenávratna. U makromolekulárního ústavu, u budovy krajského úřadu v Liberci a u domu ČKD se tato tragédie naštěstí neodehrála.

Obr. 5. Praha 1, Nové Město. Alena Šrámková, Jan Šrámek, dům ČKD v Praze na Můstku (1976–1983). Stav po opravě v roce 2005. (Foto Jan Bečka)

Obr. 6. Praha 1, Nové Město. Alena Šrámková, Jan Šrámek, dům ČKD v Praze na Můstku (1976–1983). Stav v roce 1998. (Foto Pavel Štecha)

14 Alena ŠRÁMKOVÁ, Radomíra SEDLÁKOVÁ: Rekonstrukce domu Na Můstku v Praze, in: *Era 21 V*, 2005, č. 1, s. 24–29.

15 Srov. Praha 2002. Zpráva o průběžném sledování památky zapsané na Seznam světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO, Státní památkový ústav v hlavním městě Praze, březen 2003, s. 63.

16 Cituji z průvodní zprávy autorů devastační přestavby: „Naším záměrem byla transformace výrazu fasády a vnitřních prostor budovy, které by vytvořily některé nové efekty v souvislosti s denním světlem tak, aby lidé mohli vnímat změnu a porozumět jí. Změna výrazu budovy vyjadřuje zároveň proměny uvnitř.“ Viz *Architekt LI*, 2005, č. 5, s. 25. K tomu lze jen poznamenat, že tento špatně stanovený záměr vedl ke zničení jednoho z nejkvalitnějších příkladů pražské architektury 70. let.